

УДК 37.035.3

КУЗЬМЕНКО Юлія Василівна,
 доктор педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, доцент кафедри теорії і методики викладання соціально-економічних дисциплін, КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО РОЗВИТКУ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ШКОЛІ

***Анотація.** Поставлено смисловий акцент на важливості впровадження педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського у практику сучасної школи. Розкрито шляхи використання проектної діяльності в навчально-виховному процесі школи на основі ідей виховного ідеалу В. О. Сухомлинського. Надано практичні рекомендації педагогам щодо впровадження проектних методик як на уроках, так і в виховному процесі, що сприятимуть створенню ефективного освітнього простору. Наведено приклади проектів, що спрямовані на нарощення культури навчальної діяльності, естетичної та екологічної культури, культури поведінки і праці учнів початкових класів.*

***Ключові слова:** педагогічна спадщина; ідея; виховний ідеал; творчість; В. Сухомлинський; проектна методика; проект; початкова школа.*

Постановка проблеми. Педагогіка любові й добра – альфа і омега генія В. Сухомлинського. Це ім'я знане і шановане в усьому світі. Проте не посади, а, передусім, численні ґрунтовні наукові праці, оригінальні ідеї, цінні методичні поради і настанови, літературні твори, креативна науково-педагогічна діяльність ставлять його в ряд найяскравіших постатей світової педагогіки. Величезний життєвий досвід, потужний інтелектуальний і творчий потенціал, виняткова цілеспрямованість і ентузіазм, високий рівень професійної культури, безмежна любов до дітей і нині допомагають йому згуртувати і вести за собою педагогів і науковців, які сповнені прагнення до розвитку й модернізації освітянської справи.

На сучасному етапі розвитку суспільства освітня галузь потребує нових підходів до підвищення якості підготовки сучасного вчителя до навчально-виховної діяльності. Саме тому нині педагогам украй важливо вивчати, узагальнювати, критично переосмислювати і творчо використовувати найкращі здобутки педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Погляди педагогів-класиків у наш час мають не меншу актуальність, ніж за їхнє життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховного ідеалу й розвиток духовних потреб дитини завжди залишається однією з провідних у педагогічній науці. Так, цю проблему розв'язують видатні педагоги минулого (Г. Сковорода, К. Ушинський, Л. Толстой, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.) і сучасності (Д. Андрієвський, І. Бех, О. Вишневський, І. Зязюн, О. Невмержицька, В. Примакова, О. Савченко, Н. Слюсаренко та ін.). Їхня педагогічна спадщина допомагає по-новому оцінити здобутки педагогіки і скористатися ними в сучасних умовах соціальних перетворень в Україні.

Мета цієї статті – розкрити використання ідеї виховного ідеалу В. Сухомлинського при реалізації методу проектів у початковій ланці школи.

Виклад основного матеріалу. В. Сухомлинський у своїх роботах неодноразово підкреслює, що основною метою навчальних закладів є виховання Людини. Ця мета завжди залишається ідеалом, до якого однаково прагнуть і вітчизняна, і зарубіжна школи. Педагог-

практик реалізацію цього процесу вбачає в поєднанні всіх напрямів виховання: естетичного, морального, розумового, трудового, фізичного, екологічного, духовного, патріотичного та інших. Зауважимо, що в ході реалізації завдань цих напрямів виховної діяльності в учнів формуються відповідні складники культури особистості. Так, у процесі морального виховання формується моральна культура, у ході естетичного – естетична, трудового – культура праці і т.д. Більше того, В. Сухомлинський у своїх роботах указує на взаємозв'язок, взаємозалежність і взаємовплив між такими категоріями, як культура, духовні потреби дитини і гармонійний розвиток особистості. Тому не дивно, що впровадження його ідей виховного ідеалу молодого покоління є такими актуальними і необхідними в наш час.

Аналіз науково-методичної літератури останніх років свідчить, що нині вчителі окрім традиційних і нетрадиційних форм і методів усе частіше звертаються до новітніх методик і технологій навчання, що ґрунтуються на діалозі, моделюванні ситуацій вибору, вільному обміні думками, авансуванні успіху [2, с. 5].

В. Сухомлинський завжди говорить про те, що поєднання в комплексі традиційних і нетрадиційних методів і форм педагогічного впливу створює значні можливості для виховання й розвитку духовних потреб дитини. Такий підхід допомагає педагогам оптимізувати навчально-виховний процес, зробити його більш насиченим і цікавим, забезпечити підвищення активності школярів, робить дітей більш відповідальними, старанними, самостійними, зацікавленими в результатах своєї навчально-трудової діяльності.

Як показує досвід, розвиток особистості набуває все більшої актуальності у плані впровадження інтерактивних технологій навчання, серед яких має місце метод проектів. Це зумовлено тим, що традиційні методики головну роль відводять педагогу, удосконаленню процесу передачі ним знань учням, а не учінню – діяльності школярів із засвоєння знань, умінь, навичок та їх практичному застосуванню. «Сучасна прогресивна дидактика у центр уваги ставить діяльність учня. Роль учителя виявляється в тому, що зважаючи на особливості предмета, вік учнів, він веде їх сходинками процесу пізнання від відомого до невідомого, спираючись на активність і самостійність дітей» [5, с. 27]. Одним із шляхів реалізації цих умов у навчально-виховному процесі є впровадження проектної діяльності в роботу педагогів. Як зазначає Н. Пархоменко [3, с. 12], проектне навчання створює умови гуманізації освіти шляхом відмови від репродуктивних методів надання і набуття знань, відмови від експлуатації пам'яті на користь стимулювання розуміння, міркування, самостійного набуття знань і використання їх у практичній діяльності. До того ж, використання методу проектів забезпечує позитивну мотивацію й диференціацію в навчанні, дозволяє охоплювати різні навчальні предмети, більш повно застосовувати міжпредметні зв'язки, навчати використовувати свій досвід на практиці, нарощувати компетенції, самостійно здобувати інформацію, здійснювати такі розумові операції, як-от: аналіз, синтез, виділення головного, узагальнення, систематизація інформації. Основне завдання проектної діяльності – озброїти школярів комплексом таких знань, умінь, навичок, досвіду, що допоможуть їм у розв'язанні проблем, пошуку і дослідженнях життєвих ситуацій. Використання проектної діяльності стимулює загальну активність учнів, сприяє створенню ефективного освітнього середовища і надає системного характеру навчанню й самоосвіті, вихованню культури потреб і бажань дитини, активізує творчий підхід до справи відповідно до інтересів, талантів і здібностей школярів для здобуття певних знань.

Аналіз робіт науковців, які досліджували педагогічну спадщину корифея світової педагогічної думки В. Сухомлинського показує, що в Павлівській школі він активно реалізовує проектну методiku, хоч дане визначення на той час і не використовує. Як науковець він наполягає на тому, що в основу шкільних програм повинна бути закладена дослідницька діяльність учнів, яка пов'язана з навколишньою реальністю і враховує їхні інтереси. Нині науковці виділяють типи проектів та об'єднують їх за типологічними

ознаками. Так, наприклад, за методом чи видом діяльності, що домінує у проекті, розрізняють: дослідний, творчий, пригодницький, ролево-ігровий, практико-орієнтований, інформаційний та ін.; за змістовним аспектом проекту: літературна творчість, наукові дослідження, екологічні, лінгвістичні, культурологічні, спортивні, географічні, історичні, музикальні, політичні, економічні та ін.; за характером координації проекту: безпосередній, скритий; за кількісною ознакою: персональні, парні, групові; за тривалістю проведення: короткотривалі, довготривалі, епізодичні [4, с. 10]. Особливого статусу нині набувають телекомунікаційні регіональні й міжнародні проекти.

Зауважимо, що виконання проекту передбачає зв'язок із реальним життям, різноманітність методів, заходів і форм проведення (демонстрація, бесіда, гра, диспут, лабораторно-практичні роботи, виступ, конференція), самостійну і творчу роботу дітей, створення матеріалів (матеріального результату), які виступають формами документування результатів: анотація, рецензія, таблиця, альбом, каталог, збірка, словник, брошура, аплікація, стінгазета, стенд, виставка, конкретна справа. Цінність проектування полягає в тому, що така діяльність привчає школярів до самостійної, практичної, планової й систематичної роботи. Проектне навчання цінне не тільки навчальним результатом, а більшою мірою, самим процесом, у якому відбувається різнобічне виховання учасника проекту, що дає змогу реалізувати ідею виховного ідеалу особистості.

При впровадженні проектної діяльності в роботу вчителя слід пам'ятати, що у працях В. Сухомлинського досягнення виховного ідеалу трактується як найвища мета виховання, якій підпорядковані всі інші цілі уроку, заняття, виховного заходу. Він наголошує: «Щоб захистити дитину від зла, подолати його і утвердити добро треба бачити й розуміти минуле і уявляти майбутнє дитини, виразно накреслити перед собою ідеал вихованця» [6, с. 308].

Уся система виховання видатного педагога реалізує педагогіку добра. Так, вивчаючи з дітьми азбуку моральної культури, педагоги, окрім методів роз'яснення, переконування, повчання, спонукання до діяльності можуть використовувати проект «Будь ввічливим» або «Учись жити в колективі класу» [1]. Про важливість такої роботи з дітьми переконує В. Сухомлинський: «Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, які тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуючи сам себе: чи не робиш ти зла, незручності людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре» [8, с. 146].

Проект «Будь ввічливим»

Мета проекту: дітям необхідно скласти кодекс ввічливої поведінки у класі, на уроці, на перерві, на шкільному подвір'ї.

Розроблення змісту проекту: молодші школярі повинні знаходити оповідання, вірші, приказки та ін. про прояви ввічливої поведінки, але перед цим план виконання необхідної роботи складається разом з учителем. З'ясовується, де можна знайти необхідні матеріали або позитивні приклади. Тут можлива і суттєва допомога батьків.

Виконання проекту – це конкретна пошукова діяльність дітей. Її результати обговорюються на уроках, після уроків, пов'язуються з навчальним матеріалом на різних уроках, якщо для цього є можливості узгоджуються з вчинками дітей, з конфліктними ситуаціями та ін.

Підсумки проекту: результати виконання проекту оформляються у вигляді сукупності правил, переконань, приписів. Зібраний матеріал акумулюється у вигляді сформульованого кодексу ввічливої поведінки, який вивішується у класі. Це творча робота, яку виконують учні.

Примітка: розробляючи методику змісту, а потім реалізуючи даний проект, учитель виходить із того, що вся кропітка підготовча робота його та учнів повинна

вміло вплітатися у зміст навчальної діяльності учнів на різних уроках, етапи яких близькі до мети виконання даного проекту.

Узагалі зміст кодексу складається як мозаїка з окремих правил, переконань, норм. Тривалість роботи над цим проектом визначається колективним рішенням. До змісту кодексу необхідно епізодично звертатися в ході навчальної діяльності та життєдіяльності учнів.

Проект «Учись жити в колективі класу»

У ході проекту молодшим школярам необхідно засвоїти, що таке колектив класу, чим же він відрізняється від будь-якої групи дітей.

Учні повинні прийти до думки, що перед ними поставлене загальне для всіх завдання, загальна мета – учитися, щоб бути корисними своєму народу.

Цю загальну мету вони виконують разом, колективно. У колективі мають місце взаємодопомога, узаємна підтримка, усвідомлення кожним своєї приналежності до колективу, прагнення передати свої знання й уміння товаришам. Учитель звертає увагу дітей на позитивні вчинки їхніх товаришів: хто вчасно допоміг товаришу, хто переборює лінь, хто виконав свої обіцянки вчасно. Головна думка має бути такою: той відчуває радість від зустрічі з колективом, хто поклав немало своєї особистісної праці, зусиль, кмітливості та ініціативи при виконанні завдань у навчанні. Колективно працювати, грати на уроці – означає разом, дружно виконати загальне завдання.

В основі проекту «Учись створювати красиве» [1] лежить думка педагога, що «без переживання краси розум дитини не може збагнути потаємних граней її змісту. А переживання краси неможливе без фантазії, без особистої участі дітей у творчості...» [7]:

Проект «Учись створювати красиве»

Краса – це сукупність якостей, що приносять насолоду погляду, слуху або задоволення.

Перший етап. Учні як учасники проекту ставлять своєю метою визначити, де в їхній навчальній праці можна створювати красиве. Визначаються напрями, наприклад, краса форми, змісту – уроки художньої праці, краса мовлення – уроки читання, письма, музики; процес спілкування; прекрасні риси характеру людини, красиві вчинки; духовне багатство та ін.

Другий етап. Створюється скринька красивого: вибираються малюнки, виписуються красиві слова, відзначаються красиві вчинки, відбираються красиві вироби, зразки каліграфічного письма, речення, задачі та ін.

Третій етап. Створюється книжечка або куточок краси, оформляються папки з матеріалами та ін.

Четвертий етап. Організовується захист дітьми «красивого» у створених ними продуктах діяльності.

В. Сухомлинський підкреслює, що кожна людина повинна мати цілісний погляд на природу: «людина була і завжди залишається сином природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватись для залучення до багатства духовної культури» [9, с. 17]. Ця ідея є провідною у проекті «Стався дбайливо до природи» [1]:

Проект «Стався дбайливо до природи»

Мета проекту: записати у книгу скарги, що надходять від рослин, птахів, тварин, у залежності від місця проживання дітей.

Тут може бути проведена попередня екскурсія для того, щоб спостерігати за станом доквілля, або учні отримують індивідуальні завдання. Кожному учаснику проекту необхідно більше дізнатися про тварин, рослин, птахів, а потім скласти оповідання. Оповідання має починатися з опису автором змісту скарги і записується далі від імені тварини, птаха або рослини.

На наступному етапі проекту виконується обговорення скарг і підготовлених дітьми відповідей на них: «Що ми можемо зробити, щоб виправити погане

становище?». Тут можуть виникнути практичні проекти. «Книга скарг» повинна бути ілюстрована дитячими малюнками, а її читання може супроводжуватися творчими виступами дітей. Ідея дбайливого ставлення до природи повинна проходити через вивчення навчальних предметів, особливо на уроках природознавства та читання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки зауважимо, що окреслені педагогом ідеї виховного ідеалу в ХХ столітті, не втрачають своєї актуальності й по теперішній час, а його педагогічна спадщина зберігає дієвість і в умовах розбудови сучасної національної школи. Творче використання педагогічної спадщини В. Сухомлинського надасть значну допомогу вчителям у важливій справі – виховання молодого покоління. І, як зазначає Ш. Амонашвілі: «Пусть в каждого вселиться Искра Сухомлинского. Я преклоняюсь перед Его педагогическим гением».

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в упровадженні ідей В. Сухомлинського щодо виховання культури потреб і бажань дитини в освітній простір сучасних навчальних закладів України.

Список використаної літератури

1. Кожевникова І. І. Формування культури навчальної діяльності молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / І. І. Кожевникова ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2003. – 221 с.
2. Кузьменко Ю. В. Реалізація проєктної методики у процесі формування культури навчальної діяльності школярів : методичні рекомендації / Ю. В. Кузьменко. – Херсон : РІПО, 2009. – 50 с.
3. Пархоменко Н. Метод проєктів на уроках читання / Н. Пархоменко // Початкова освіта. Методичний порадник. – 2006. – № 40 (376). – С. 11–12.
4. Полат Е. Что такое проєкт (типология проєктов) / Е. Полат, А. Петров, М. Бухаркина, М. Моисеева // Відкритий урок. – 2004. – № 5–6. – С. 10–17.
5. Проєктно-технологічна діяльність учнів на уроках трудового навчання : теорія і методика : монографія / В. В. Бербер, Т. М. Бербер, Н. В. Дубова та інші ; за заг. ред. О. М. Коберника. – Київ : Наук. світ, 2003. – 172 с.
6. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : В 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : В 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
8. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : В 5 т. – Київ : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – 640 с.
9. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : В 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 670 с.

References

1. Kozhevnykova, I. I. (2003). *Forming of culture of educational activity of junior schoolchildren: dys...* PhD: 13.00.09. Donetsk (in Ukr.)
2. Kuz'menko, Iu. V. (2009). *Realization of project methodology in the process of forming of culture of educational activity of schoolchildren: methodical recommendations*. Kherson: RIPO (in Ukr.)
3. Parkhomenko, N. (2006). A method of projects is on the lessons of reading. *Pochatkova osvita. Metodychnyy poradnyk (Primary education. Methodical adviser)*, 40 (376), 11–12 (in Ukr.)
4. Polat, E., Petrov, A., Bukharkyna, M., & Moiseeva, M. (2004). What project (typology of projects). *Vidkrytyy urok (Open lesson)*, 5–6, 10–17 (in Russ.)
5. *Project-technological activity of students on the lessons of labour studies: theory and methodology : monograph* / Berber, V.V., Berber, T. M., Dubova, N. V. and other; ed. by Kobernyk, O. M. (2003). Kyiv: Naukovyi svit (in Ukr.)
6. Sukhomlyns'kyi, V. O. (1976). *The articles*. The Chosen works: in 5 volumes. Kyiv: Radyans'ka shkola, vol. 2 (in Ukr.)
7. Sukhomlyns'kyi, V. O. (1976). *The articles*. The Chosen works: in 5 volumes. Kyiv: Radyans'ka shkola, vol. 5 (in Ukr.)
8. Sukhomlyns'kyi, V. O. *The article*. The Chosen works: in 5 volumes. Kyiv: Radyans'ka shkola, vol. 4 (in Ukr.)
9. Sukhomlyns'kyi, V. O. *The articles*. The Chosen works: in 5 volumes. Kyiv: Radyans'ka shkola, vol. 3 (in Ukr.)

Abstract. *Kuzmenko Iulyia Vasylivna. The use of V. Sukhomlynsky's ideas of pedagogic ideal while on the development of the spiritual needs of the individual project activity realization at school.*

Introduction. *In the given article, on the basis of educational-pedagogic analysis of famous national professional educator Vasyl Oleksandrovykh Sukhomlynsky and the level of his ideas*

elaboration into educational process by general education establishments, is stated that the idea of his anthropocentrism, particularly the individual pedagogical ideal, is fundamental even nowadays.

Purpose. *The purpose of this article is to cover the use of the idea of educational ideals Vasyl Sukhomlinsky in the implementation of projects in the primary school.*

Results. *The main point is put on one of the innovational methods diversity and educational technologies – project methodology, which is widely used by primary school teachers. This is one of the ways which allows not only to provide formation of knowledge but to create interesting and original educational field, often mentioned by the great pedagogue. That's why the aim of the article was to analyze the use of project activity during educational process of primary school based on Vasyl Oleksandrovyeh Sukhomlynsky's ideas of pedagogic ideal.*

Originality. *The importance of elaboration of famous Ukrainian pedagogic heritage into modern school practice is enlightened. It is proved that projects stimulate general activity of pupils and encourage the creation of effective educational field. The author of the article offers teachers of 1-4 grades practical recommendations for elaboration of project methods both during the lessons so as during pedagogic process, gives examples of projects that are directed to increase the culture of educational activity, esthetic and ecological culture, the culture of behavior and labor activity of school youth.*

Conclusion. *Nowadays, every teacher must transform the teaching experience of outstanding teachers in the educational process of the school. Only constructive integrating the experience of the past and modern interactive educational technology can create a quality educational product. The article disclosed approaches to implementation of design methods in the elementary school, which takes into account the views of Vasyl Sukhomlinsky on education and upbringing of students.*

Keywords: *pedagogic heritage; idea; pedagogic ideal; creativity; V. Sukhomlynsky; project methodology; project; primary school.*

Одержано редакцією 05.05.2017
Прийнято до публікації 10.05.2017

УДК 371.134

МАРТИНЕЦЬ Лілія Асхатівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри педагогіки та управління освітою
Донецького національного університету імені
Василя Стуса, Україна

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ»

Анотація. *Розкрито сутність поняття «управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів». Визначено, що сучасний стан національної системи освіти потребує якісного поліпшення освіти дорослих, удосконалення діяльності закладів післядипломної педагогічної освіти, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких здійснюється підготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників.*

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів – це цілеспрямований, планомірний і систематичний вплив суб'єкта управління на його об'єкт (освітнє середовище), що забезпечує процес спрямованих, закономірних особистісних і діяльнісних змін педагогів, що орієнтовані на високі професійні досягнення і професіоналізм, здійснюється в саморозвитку, професійній діяльності й професійній взаємодії.

Ключові слова: *управління; розвиток; професійний розвиток; професійна діяльність; освітнє середовище; управління освітнім середовищем професійного розвитку вчителів; професіоналізм; саморозвиток.*